

**ԽՈՇՈՐԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԸ  
ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ  
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՄԲ ԶԲԱՂՎՈՂ  
ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

*Արման Մանասերյան՝*

*Բանալի բառեր՝* մրցակցություն, շուկաների խոշորացում, համակենտրոնացման հսկողություն, մրցակցության պաշտպանություն:

Շուկայական տնտեսվարման համակարգի պայմաններում մրցակցային պայքարի արդյունքում երկրների տնտեսություններում տեղի են ունենում կառուցվածքային փոփոխություններ և, որպես կանոն, արձանագրվում են խոշորացման գործընթացներ: Ընդհանուր առմամբ, պետք է նկատի ունենալ, որ ինչպես տնտեսության առանձին ճյուղերում կամ ապրանքային առանձին շուկաներում, այնպես էլ ողջ տնտեսությունում, եթե առկա չեն նոր ընկերությունների մուտքի սահմանափակումներ կամ էլ արդեն իսկ գործող ընկերություններն ազատ են որոշումների կայացման հարցում, խոշորացման գործընթացների բացակայությունը կարող է վկայել մրցակցության խաթարման մասին: Հետևապես, ձևավորված մրցակցային միջավայրի պարագայում խոշոր ընկերությունների առաջանալը և շուկաներում կենտրոնացվածության մակարդակի աստիճանական բարձրացումն ունեն օբյեկտիվ բնույթ և պայմանավորված են ընկերությունների՝ առավելագույն շահույթի ստացման նպատակադրմամբ: Խոշորացման գործընթացները տնտեսության վրա թողնում են ինչպես դրական ազդեցություն, այնպես էլ առաջանում են բացասական հետևանքներ: Որպես դրական կարող են դիտարկվել նորարարությունների համար կատարվող ներդրումները, ապրանքների և ծառայությունների որակական բարելավումները, արտահանման ծավալների աճը, պետության կողմից վարչարարության համար

---

\* Տնտեսագիտության թեկնածու, ՏՄՊՊՀ մեթոդաբանության և ծրագրերի մշակման վարչության պետ:

ծախսվող գումարների տնտեսումը և այլն: Մինչդեռ խոշորացման ընդդիմախոսների փաստարկները հիմնականում վերաբերում են զբաղվածության կրճատմանը, եկամուտների անհավասար բաշխմանը, մենաշնորհների առաջացմանը և այլն: Այս առումով, խոշորացման դեմ պետության կողմից միջամտությունները կարող են կատարվել հարկման գործիքակազմի, թույլտվությունների համակարգի, պետական գնումների և մի շարք այլ մեխանիզմների կիրառմամբ: Այսպես, օրինակ, պետության կողմից կարող է ներդրվել պրոգրեսիվ հարկման համակարգ, որի արդյունքում խոշոր ընկերությունների հարկման դրույքաչափերը կբարձրացվեն՝ խոչընդոտելով խոշոր ընկերությունների առաջացմանը: Մեկ այլ օրինակ կարող է լինել այն, որ պետությունը կոնկրետ ոլորտում կարող է սահմանափակել խոշոր տնտեսվարող սուբյեկտների գործունեությունը տարածքային կամ էլ ժամային առումով: Պետական միջամտության վերը նշված ձևերն, ըստ էության, ուղղված են չեզոքացնելու խոշոր ընկերությունների ունեցած օբյեկտիվ առավելությունները՝ միաժամանակ փոքր ընկերություններին հնարավորություն տալով բարձրացնել շուկայում իրենց մրցունակությունը: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ նշված կարգավորումների հետևանքով սահմանափակվում է մրցակցությունը շուկաներում, և առաջանում են շուկայական մեխանիզմների խաթարման ռիսկեր: Հետևապես, պետության կողմից նման կարգավորումների իրականացման պարագայում երկարաժամկետ կտրվածքով տնտեսության և հասարակության ակնկալվող օգուտները կարող են չստացվել:

Ֆրանսիայում, օրինակ, մանրածախ առևտրի ոլորտում նկատվող խոշորացման գործընթացների կասեցման ուղղությամբ պետության կողմից կիրառվեցին վարչական սահմանափակումներ, որոնք թեև ուղղված էին մրցակցությունը խորացնելուն, այդուհանդերձ, ունեցան հակառակ ազդեցությունը՝ նպաստելով խոշոր ընկերությունների դիրքի ամրապնդմանը: Այսպես, դեռևս 1980-ական թվականներից մանրածախ առևտրի կենտրոնների, մասնավորապես սուպերմարքեթների ստեղծվելուց հետո փոքր առևտրային օբյեկտները հայտնվեցին անհավասար պայմաններում, և վերջիններս կանգնեցին մանրածախ առևտրի ոլորտից դուրս մղվելու վտանգի առջև: Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ Ֆրանսիայի կառավարությունը փոքր առևտրային օբյեկտներին պաշտպանելու քայլեր ձեռնարկեց՝ մանրածախ առևտրային խոշոր կենտրոնների ստեղծման համար խիստ կարգավորումներ սահմանելով: Ժամանակի ընթացքում այս ամենը հանգեցրեց արդեն իսկ գործող խոշոր առևտրային կենտրոնների հզորացմանը, որոնք

սկսեցին օգտագործել իրենց շուկայական իշխանությունը՝ մատակարարների նկատմամբ ճնշումներ գործադրելու նպատակով: Ստեղծված իրավիճակը կարգավորելու համար Ֆրանսիայի մրցակցության մարմինն իր հերթին, ուսումնասիրությունների արդյունքում, առաջարկներ ներկայացրեց՝ մեղմելու խոշոր առևտրային կենտրոն հիմնադրելու համար կարգավորումները՝ այդպիսով այդ ոլորտում մրցակցությունն աշխուժացնելու և նոր մասնակիցների շուկա մուտք գործելու միջոցով արդեն գործող առևտրային ցանցերի շուկայական իշխանությունը թուլացնելու նպատակով<sup>1</sup>:

Վերը նշվածը հաշվի առնելով՝ արևմտյան երկրներում առավել կարևորվում է խոշորացման դեմ պայքարի իրականացումը համակենտրոնացման նկատմամբ կատարվող հսկողության միջոցով: Ընդ որում, այս մեխանիզմի միջոցով պետությունները պայքարում են ոչ թե խոշորացումների դեմ առհասարակ՝ դրանք համարելով տնտեսության զարգացման խոչընդոտ, այլ բացառապես մրցակցության հետագա սահմանափակմանը հանգեցնող խոշորացման դեմ: Այսինքն՝ միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը փաստում է, որ կառավարությունները չպետք է պայքարեն տնտեսական մրցակցության արդյունքում ձևավորված խոշոր ընկերությունների դեմ՝ խոշորացման գործընթացները հետ շրջելու նպատակով, այլ հաշվի առնելով այն, որ նման խոշոր ընկերությունները, որպես կանոն, ունեն գերիշխող դիրք շուկաներում, պետք է խստորեն դիտարկվեն բիզնեսի հնարավոր միաձուլումները, որոնց հետևանքով կարող են մեկտեղվել շուկայում մրցակից հանդիսացող ընկերությունների գործողությունները<sup>2</sup>:

Համակենտրոնացումների նկատմամբ հսկողության իրականացմամբ մրցակցային մարմինները հնարավորություն են ստանում պահպանել շուկայի կառուցվածքը և կանխել շուկայական իշխանության առաջացումը կամ դրա ուժեղացումը, որը կարող է իր հերթին հանգեցնել (նպաստել) գների բարձրացմանը, որակի վատթարացմանը, նորարարությունների կրճատմանը և այլն: Առանց համակենտրոնացումների նկատմամբ իրականացվող հսկողության մրցակցային մարմինները ստիպված են լինում պայքարել հետևանքների դեմ, որը միշտ չէ, որ ամբողջությամբ հնարավոր է իրականացնել, սակայն պատճառների վերացումը, տվյալ դեպքում՝ շուկայի կառուցվածքի խեղաթյուրման կանխումը, շատ ավելի արդյունավետ է, քանի որ ստեղծվում է համապատասխան միջավայր մրցակցելու համար:

<sup>1</sup> <https://www.oecd.org/daf/competition/CompetitionIssuesintheFoodChainIndustry.pdf>

<sup>2</sup> EU Competition Law, Alison Jones and Brenda Sufrin, Fifth Edition, Oxford pg. 279-597

Ուսումնասիրության շրջանակներում դիտարկվել են համակենտրոնացման նկատմամբ իրականացվող հսկողության մեխանիզմները ոչ միայն Հայաստանում, այլ նաև արտերկրում, հատկապես եվրոպական երկրներում, որտեղ նման կարգավորումների կիրառման առումով առկա է մեծ փոքրատարածություն:

Ներկայում Հայաստանում գործող օրենսդրության համաձայն՝ համակենտրոնացումները կարող են լինել հետևյալ ձևերով.

1. տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից այլ տնտեսվարող սուբյեկտի ակտիվների 20% կամ ավելի չափով ձեռքբերումը,
2. տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից այլ տնտեսվարող սուբյեկտի փայաբաժնի 20% կամ ավելի չափով ձեռքբերումը,
3. տնտեսվարող սուբյեկտների միացումը,
4. տնտեսվարող սուբյեկտների միաձուլումը,
5. տնտեսվարող սուբյեկտների միավորումը, որի արդյունքում մեկ տնտեսվարող սուբյեկտ հնարավորություն է ստանում ազդել մեկ այլ տնտեսվարող սուբյեկտի որոշումների կայացման կամ մրցունակության վրա<sup>1</sup>:

Այն հարցին, թե որ գործարքները մրցակցային մարմինների կողմից դիտարկել համակենտրոնացում, միասնական մոտեցում առկա չէ, և յուրաքանչյուր երկիր ունի իր առանձնահատկությունները: Այսպես, օրինակ, Հունգարիայում համակենտրոնացումներ են դիտարկվում, եթե գործարքի արդյունքում.

- մեկ կամ մի քանի ընկերություն հսկողության իրականացման հնարավորություն է ստանում նախկինում անկախ կազմակերպությունների նկատմամբ,
- երկու կամ ավելի նախկինում գործող անկախ կազմակերպություններ միաձուլվում են,
- ստեղծվում են համատեղ ձեռնարկություններ:

Ընդ որում, որպես հսկողություն դիտարկվում է ոչ թե 20%-ի չափով փայաբաժնի ձեռքբերումը, ինչպես Հայաստանում է, այլ 50%-ի, որը պայմանավորված է ընկերությունների համար վճռորոշ որոշումների կայացման վրա ազդեցության հնարավորություն ստանալու հանգամանքով<sup>2</sup>:

<sup>1</sup> «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, Հոդված 8, <http://competition.am/index.php?menu=147&lng=1>

<sup>2</sup> <https://gettingthedealthrough.com/area/20/jurisdiction/68/merger-control-hungary/>

Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Հայաստանում համակենտրոնացման գործարքների նշված տեսակներից առավել լայն տարածում ունեն փայաբաժինների ձեռքբերմամբ իրականացվող գործարքները, որոնք վերջին հինգ տարիների կտրվածքով կազմում են ընդհանուր դիտարկված համակենտրոնացման գործերի շուրջ 90%-ը:

Կախված համակենտրոնացման գործարքի արդյունքում առաջացող ռիսկերից՝ դրանք ընդունված է բաժանել երեք խմբի.

1. միննույն ապրանքային շուկայում գործող (մրցակից հանդիսացող) տնտեսվարող սուբյեկտների միջև (հորիզոնական համակենտրոնացում),
2. որոշակի փոխկապակցվածություն ունեցող տարբեր ապրանքային շուկաներում գործող (մրցակից չհանդիսացող՝ տվյալ ապրանքի և (կամ) դրա փոխադարձ փոխարինելի ապրանքներ իրացնող ու ձեռք բերող) տնտեսվարող սուբյեկտների միջև (ուղղահայաց համակենտրոնացում),
3. տարբեր ապրանքային շուկաներում գործող տնտեսվարող սուբյեկտների միջև (խառը համակենտրոնացում):

Նկատենք, որ Հայաստանում համակենտրոնացումները ենթակա են հայտարարագրման և մրցակցության մարմնի կողմից ուսումնասիրության ոչ բոլոր դեպքերում, այլ միայն այն դեպքերում, երբ համակենտրոնացման մասնակիցների ակտիվների և (կամ) հասույթների արժեքները գերազանցում են սահմանված շեմերը, կամ էլ երբ համակենտրոնացման մասնակից ընկերությունն ունի գերիշխող դիրք: Հայաստանում, ի տարբերություն եվրոպական մի շարք երկրների, հսկողություն է իրականացվում խոշոր ընկերությունների կողմից բոլոր տեսակի ձեռքբերումների նկատմամբ՝ անկախ դրանց մեծությունից: Այսպես, օրինակ, միննույն շուկայում տեղի ունեցող համակենտրոնացման գործարքների մասով տնտեսվարող սուբյեկտները պարտավոր են ստանալ մրցակցության մարմնի թույլտվությունը, եթե համակենտրոնացման մասնակիցների ակտիվների ընդհանուր արժեքը գործարքին նախորդող վերջին ֆինանսական տարում կազմել է առնվազն մեկ միլիարդ հինգ հարյուր միլիոն դրամ կամ մասնակիցներից առնվազն մեկի ակտիվների արժեքը գործարքին նախորդող վերջին ֆինանսական տարում կազմել է առնվազն մեկ միլիարդ դրամ<sup>1</sup>: Մինչդեռ, օրի-

<sup>1</sup> ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի 2016թ. դեկտեմբերի 16-ի «Հայտարարագրման ենթակա համակենտրոնացումների մասնակցի (մասնակիցների) ակտիվների և հասույթ(ներ)ի արժեքը (չափը) սահմանելու, տնտեսվարող սուբյեկտների համակենտրոնացման հայտարարագրման կարգի և հայտարարագրի ձևի մասին» թիվ 478-Ն որոշում, <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=110494>

նակ, Հունգարիայում գործարքի համար պետք է ստացվի մրցակցային մարմնի թույլտվությունը, եթե համակենտրոնացման բոլոր մասնակիցների շրջանառությունը Հունգարիայում գերազանցում է 48.3 մլն եվրոն և մեկ մասնակցի շրջանառությունը՝ 3.2 մլն եվրոն<sup>1</sup>: Այսինքն, եթե, օրինակ, գործարքի մի կողմը խոշոր ընկերություն է, տվյալ դեպքում՝ 48.3 մլն եվրոն գերազանցող իրացման շրջանառություն ունեցող ընկերություն, իսկ մյուս կողմում փոքր ընկերություն է, տվյալ դեպքում՝ 3.2 մլն եվրոն չգերազանցող իրացման շրջանառություն ունեցող ընկերություն, ապա մրցակցային մարմնի թույլտվության ստացման անհրաժեշտությունը բացակայում է: Տվյալ դեպքում պետք է նկատի ունենալ, որ Հունգարիայում խոշոր տնտեսվարող սուբյեկտներն ազատված են յուրաքանչյուր գործարքի համար մրցակցային մարմին դիմելու պարտավորությունից, ինչը նաև նվազեցնում է պետության կողմից իրականացվող վարչարարությանը վերաբերող ծախսերը: Պետք է նշել, որ նմանօրինակ կարգավորում առկա է նաև Գերմանիայում, Լիտվայում, Լատվիայում, Բելգիայում և մի շարք այլ երկրներում<sup>2</sup>:

Միաժամանակ, ներկայում միջազգային պրակտիկայում առկա է նաև փորձ, երբ մրցակցային մարմինը կատարում է ուսումնասիրություն, երբ գործարքի մասնակիցների շեմերը չեն գերազանցում սահմանված չափերը: Այսպես, Հունգարիայում 2017 թվականից կիրառվում է մի մեխանիզմ, որը թույլ է տալիս մրցակցային մարմնին արդեն իսկ կատարված գործարքը դրան հաջորդող 6 ամսվա ընթացքում ենթարկել ուսումնասիրության: Ընդ որում, տվյալ պարագայում գործարքի իրականացման համար մրցակցային մարմնի թույլտվության ստացման անհրաժեշտություն առկա չէ<sup>3</sup>:

Համակենտրոնացումների նկատմամբ հսկողության առումով հետաքրքրական է նաև Ալբանիայի փորձը: Այսպես, համաձայն սահմանված ընթացակարգի՝ Ալբանիայում, ի թիվս այլ դեպքերի, համակենտրոնացումներ են դիտարկվում ֆիզիկական անձի կողմից ձեռքբերումներն այն դեպքում, երբ նրա հսկողության ներքո արդեն իսկ գտնվում է առնվազն մեկ ընկերություն<sup>4</sup>: Այսինքն, եթե տնտեսվարող սուբյեկտի փայաբաժին ձեռք բերող կողմը չունի այդ կամ որևէ այլ շուկայում գործող ընկերության վրա ազդեցության հնարավորություն, ապա մրցակցային մարմնի կողմից դրա ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը բացակայում է: Այս առումով

<sup>1</sup> <https://iclg.com/practice-areas/merger-control-laws-and-regulations/hungary>

<sup>2</sup> <https://iclg.com/practice-areas/merger-control-laws-and-regulations>

<sup>3</sup> <https://iclg.com/practice-areas/merger-control-laws-and-regulations/hungary>

<sup>4</sup> Control of Concentrations, Albanian Experience, Diana Dervishi, Presentation, Merger Control Investigation, Workshop of Competition Authorities, Albania, Tirana 19-21 June 2018

պետք է նշել, որ մեր երկրում գործարքները դիտարկվում են որպես հայտարարագրման ենթակա համակենտրոնացում, անկախ այն հանգամանքից՝ դրանք ձեռք բերողն ունի այլ ընկերության փայաբաժիններ, թե ոչ:

Մեկ այլ կարևոր տարբերություն, որն ի հայտ է գալիս միջազգային փորձի հետ համեմատության արդյունքում, այն է, որ արտերկրի մրցակցային մարմինները համակենտրոնացման գործերը քննում են երկու փուլով: Մասնավորապես, առաջին փուլի ընթացքում, որի համար սահմանված է ուսումնասիրության իրականացման մեկամսյա ժամկետ, դիտարկվում է հիմնականում մրցակցության սահմանափակման հնարավորությունը, ապրանքային շուկաների ուսումնասիրություն չի իրականացվում, մրցակից ընկերություններից տեղեկատվություն, որպես կանոն, չի պահանջվում: Այն դեպքում, եթե առաջին փուլի ուսումնասիրության արդյունքում մրցակցային մարմինը նկատում է մրցակցության սահմանափակման ռիսկեր, ապա սկսվում է երկրորդ փուլի ուսումնասիրությունը, որի համար սահմանված է եռամսյա ժամկետ: Երկրորդ փուլի ուսումնասիրության համար որպես ազդակ կարող են ծառայել կատարված նախնական ուսումնասիրության արդյունքները, որի համաձայն՝ օրինակ, հորիզոնական շուկաներում գործարքի արդյունքում համատեղ մասնաբաժինը գերազանցում է 20%-ը, իսկ գործարքի արդյունքում աճը՝ 5%-ը, կամ համակենտրոնացման մասնակիցների ունեցած մասնաբաժինի համարժեք մասնաբաժին ունեցող ընկերություն շուկայում առկա չէ, կամ գործարքից հետո հերֆինդալ-հիրշմանի ինդեքսը՝ HHI-ը գտնվում է 1000-2000 միջակայքում, որի պարագայում փոփոխությունը գերազանցում է 250 միավորը, կամ HHI-ը 2000-ից բարձր է, իսկ փոփոխությունը գերազանցում է 150 միավորը և այլն: Ինչ վերաբերում է ոչ հորիզոնական շուկաներում կատարվող գործարքներին, ապա երկրորդ փուլի ուսումնասիրություն կատարվում է, եթե նախնական ուսումնասիրության արդյունքները ցույց են տալիս, որ իրենց գործունեության շուկաներում համակենտրոնացման մասնակիցներից մեկն ունի 30%-ից բարձր, իսկ մյուս 5%-ից բարձր մասնաբաժինը, կամ էլ երբ դեռ շուկայի մասնաբաժինը մեծ չէ, սակայն ընկերություններն ունեն արագ զարգացման հնարավորություններ (*start-up*) և այլն<sup>1</sup>:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրության արդյունքում ի հայտ եկած հաջորդ տարբերությունը վերաբերում է կատարվող ուսումնասիրության ժամկետներին: Այսպես, համաձայն բազմաթիվ երկրներում գործող օրենս-

<sup>1</sup>The Management of Phase II Merger cases-experience of the GVH, Attila Dudra, Presentarion, Merger Control Investigation, Workshop of Competition Authorities, Albania, Tirana 19-21 June 2018.

դրության, ինչպես առաջին, այնպես էլ երկրորդ փուլի ուսումնասիրությունների համար սահմանված ժամկետները կասեցվում են բոլոր այն դեպքերում, երբ մրցակցային մարմինները տեղեկատվություն են պահանջել տնտեսվարող սուբյեկտներից, պետական մարմիններից կամ այլ կառույցներից, սակայն այդ տեղեկատվությունը դեռ չի ստացվել: Գործնականում նշված ժամկետները սահմանված են բացառապես մրցակցային մարմնի համար, և հաճախ ուսումնասիրությունները տևում են շատ ավելի երկար ժամանակ, քան օրենսդրությամբ սահմանված չորս ամիսն է<sup>1</sup>: Ինչ վերաբերում է Հայաստանին, ապա այն տարբերվում է վերը ներկայացված ընթացակարգից, և մրցակցային մարմինը հաճախ չունի բավարար ժամանակ խնդիրն ամբողջությամբ ուսումնասիրելու համար, քանի որ վարույթների համար սահմանված է առավելագույնը եռամսյա ժամկետ, որը ներառում է նաև մրցակցային մարմնի կողմից ուսումնասիրության համար տեղեկատվության հավաքագրման գործընթացը:

Ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ բազմաթիվ երկրներում համակենտրոնացման գործարքների ուսումնասիրության արդյունքում մրցակցային մարմիններն ունեն երեք լուծման հնարավորություն՝ արգելել գործարքի իրականացումը, թույլատրել գործարքն առանց որևէ սահմանափակման կամ թույլատրել որոշակի պայմաններով: Պայմաններով թույլտվության համակարգը եվրոպական երկրներում ունի լայն կիրառություն և մշտապես դիտարկվում է կատարվող ուսումնասիրությունների ընթացքում: Նշված համակարգը կարող է բաժանվել երկու խմբի.

- Կառուցվածքային (ընկերության վերահսկող բաժնետոմսերն այլ ընկերությանն իրացնելը, որոշակի ստորաբաժանում ընկերությունից առանձնացնելը, ակտիվների վաճառքը և այլն):
- Վարքագծային (մտավոր սեփականության իրավունքի օգտագործում, հումքի հասանելիություն, մատակարարման շղթայի անխափան աշխատանք և այլն): Ընդ որում, այս տեսակն առավել կիրառելի է ուղղահայաց շուկաների պարագայում, երբ հումքի իրացնող ընկերությունը կարող է արտադրող ընկերությունների նկատմամբ կիրառել խտրական մոտեցումներ<sup>2</sup>:

<sup>1</sup>Նույն տեղում:

<sup>2</sup>Remedies, Commitments, Undertakings, Conditions or Obligations, Sabine Zigelski, Presentarion, Merger Control Investigation, Workshop of Competition Authorities, Albania, Tirana 19-21 June 2018.

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը նաև փաստում է, որ պայմանով թույլտվության համակարգի կիրառումն ապահովվում է այսպես կոչված երաշխավոր կազմակերպության կողմից<sup>1</sup>: Հաշվի առնելով այն, որ համակենտրոնացման գործարքների պայմանով թույլատրման դեպքում պետության կողմից պետք է ծախսվեն լրացուցիչ ռեսուրսներ դրանց նկատմամբ հսկողության իրականացման համար, իսկ մրցակցային մարմնի ռեսուրսները սահմանափակ են, կիրառվում է երաշխավոր կազմակերպության ինստիտուտը, որն անկախ մասնավոր կազմակերպություն է, ընտրվում է մրցակցային մարմնի կողմից և որոշակի վճարի դիմաց ապահովում է գործարքի իրականացումը մրցակցության մարմնի պահանջներին: Ընդ որում, թեև երաշխավորի ընտրությունն իրականացնում է պետությունը՝ ի դեմս մրցակցային մարմնի, այդուհանդերձ, վարձատրությունն իրականացնում են համակենտրոնացման մասնակիցները, այլ ոչ թե պետությունը: Այս առումով պետք է նշել, որ Հայաստանում նման ինստիտուտ օրենսդրությամբ սահմանված չէ, և Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովն (այսուհետ՝ Հանձնաժողով) է իրականացնում հսկողություն իր կողմից ընդունված որոշումների կատարման նկատմամբ: Կարծում ենք, որ ժամանակի ընթացքում, համակենտրոնացման գործերի ավելացմանը զուգընթաց, անհրաժեշտություն կառաջանաներ դեռևս նաև այս ինստիտուտը, որի արդյունավետությունը փորձարկվել է բազմաթիվ երկրներում:

Սույն հետազոտության շրջանակներում մեր կողմից դիտարկվել են Հանձնաժողովի վերջին տարիներին քննված համակենտրոնացման գործերը, որի արդյունքում պարզվել է, որ դրանցից երկուսի դեպքում մրցակցային մարմինը որոշել է համակենտրոնացումները թույլատրել՝ միաժամանակ սահմանելով պարտադիր կատարման ենթակա պայմաններ մրցակցային միջավայրի վրա հնարավոր բացասական ազդեցությունից խուսափելու նպատակով<sup>2</sup>: Նշված գործարքներից մեկը կատարվել է ծխախոտի շուկայում, որի վերաբերյալ առկա տեղեկատվության վերլուծության արդյունքում կարող ենք նշել հետևյալը: Ծխախոտի շուկայում գործում են 9 տնտեսվարող սուբյեկտներ, և շուկան ունի կենտրոնացվածության բարձր աստիճան: Մասնավորապես, շուկայի առաջատար ընկերությունն ունի 44% մասնաբաժին, երկրորդ ընկերությունը՝ 20% մասնաբաժին, իսկ եր-

<sup>1</sup> Սույն տեղում:

<sup>2</sup> <http://www.competition.am/index.php?menu=149&lng=1>

րորդ ընկերությունը՝ 17% մասնաբաժին: Կատարված հաշվարկները ցույց են տալիս, որ ծխախոտի շուկայում հերֆինդալ-հիրշմանի ինդեքսը կազմում է 2 760 միավոր, ինչը բնորոշ է բարձր կենտրոնացված շուկաներին: Միաժամանակ, շուկայի առանձնահատկություններից է այն, որ ներմուծող և արտադրող տնտեսվարող սուբյեկտները ծխախոտի դիստրիբյուցիային չեն մասնակցում, այլ դա իրականացնում են մասնագիտացված կազմակերպությունները: Հանձնաժողովի կողմից ընդունված որոշման ուսումնասիրության արդյունքում պարզվում է, որ ներկայացված գործարքի համաձայն՝ գործարքի արդյունքում միևնույն անձի հսկողության ներքո կարող էին հայտնվել հենց վերոնշված դիստրիբյուցիոն ընկերություններից երկուսը: Ընդ որում, նշված դիստրիբյուցիոն ընկերություններից յուրաքանչյուրը մասնագիտացված է կոնկրետ ներմուծող ընկերության ծխախոտի մատակարարման գործում, այսինքն՝ նշված ընկերությունները հանդիսանում են մրցակիցներ: Հանձնաժողովի մտավախությունը տվյալ դեպքում եղել է այն, որ գործարքի արդյունքում նշված ընկերությունները կվարեն միասնական քաղաքականություն, որը կարտահայտվեր նաև միասնական գնային քաղաքականության իրականացմամբ: Այս ուղղությամբ կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ դիստրիբյուտորական ընկերություններն իրականացնում են միայն մատակարարման գործառույթներ և իրացման քաղաքականության, այդ թվում՝ գների որոշման հետ որևէ առնչություն չունեն: Վերը նշվածը հաշվի առնելով՝ Հանձնաժողովը տվել է թույլտվություն՝ սահմանելով նաև պայման, որի համաձայն՝ ընկերությունները հետագայում պետք է իրականացնեն անկախ տնտեսական քաղաքականություն: Այս թույլտվությունը կարող է դասվել վարքագծային պայմանով թույլտվությունների խմբում, քանի որ վերաբերում է ընկերությունների հետագա վարքագծին՝ համատեղ տնտեսական քաղաքականությունից զերծ մնալուն: Հարկ է նշել նաև, որ մեր կատարած ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գործարքից հետո ծխախոտի շուկայում գործող նշված ընկերությունները պահպանել են Հանձնաժողովի կողմից սահմանված պահանջները և վարում են անկախ քաղաքականություն:

Ամփոփելով կարող ենք նշել հետևյալը. նախ՝ ներկայում, ինչպես ամբողջ աշխարհում, այնպես էլ Հայաստանում տնտեսությունում տեղի են ունենում խոշորացման գործընթացներ, որը մեծապես պայմանավորված է շուկայական տնտեսակարգի առկայությամբ և նրա անկյունաքար հանդիսացող՝ տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից առավելագույն շահույթի ստաց-

ման սկզբունքի կիրառմամբ: Ընդ որում, տնտեսությունում խոշոր ընկերությունների առկայությունն էապես նպաստում է տնտեսական աճի ձևավորմանը, տնտեսությունում նորարար լուծումների կիրառմանը, արտադրողականության բարձրացմանը և երկրի դիրքավորմանը միջազգային շուկայում: Այսինքն՝ ընդհանուր առմամբ կարիք չկա զսպել խոշոր ընկերությունների առաջացումը կամ ընդլայնումը, քանի որ դրա արդյունքում երկարաժամկետ կտրվածքով սպառողները կշահեն: Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով այն, որ խոշոր ընկերությունների ձևավորման արդյունքում կարող են առաջանալ մրցակցության սահմանափակման ռիսկեր, ընդունված է, որ մրցակցության պաշտպանությամբ զբաղվող մարմիններն ուշադրության կենտրոնում պահեն նման դեպքերը: Այս առումով մրցակցային մարմիններն իրավասու են դիտարկել այն գործարքները, որոնք տեղի են ունենում շուկայի մասնակիցների միջև, և որոնց արդյունքում նախկինում միմյանց մրցակից ընկերությունները միավորվում են, ձեռք են բերում միմյանց ակտիվները կամ փայաբաժինները և առաջանում են շուկայում ընդհանուր տնտեսական քաղաքականության իրականացման հնարավորություններ: Սույն հետազոտության շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ Հայաստանում և այլ երկրներում համակենտրոնացման գործարքների նկատմամբ իրականացվող հսկողության առումով չնայած առկա ընդհանրություններին, կան նաև մի շարք տարբերություններ՝ պայմանավորված դիտարկվող գործարքների ընտրության, ընդունված որոշումներով սահմանվող պահանջների, ընդունված որոշումների նկատմամբ հսկողության, կատարվող ուսումնասիրության փուլերի և ժամկետների հատկանիշներով: Կարծում ենք, որ կատարվող ուսումնասիրության արդյունքում քննարկված մոտեցումները կարող են կիրառելի լինել նաև Հայաստանում՝ նպաստելով տնտեսական մրցակցության պաշտպանության համակարգի արդյունավետության բարձրացմանը:

*Հոկտեմբեր, 2018թ.*

**ԽՈՇՈՐԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԸ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ  
ԵՎ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՄԲ ԶԲԱՂՎՈՂ  
ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

*Արման Մանասերյան*

Ամփոփագիր

Շուկայական հարաբերությունների վրա հիմնված տնտեսակարգերին, որպես կանոն, բնորոշ է խոշոր ընկերությունների առկայությունը: Առհասարակ, տնտեսությունում խոշոր ընկերությունների առաջացումը պետությունների և հասարակությունների կողմից չպետք է դիտարկվի որպես բացասական երևույթ, չնայած այն հանգամանքին, որ դրա հետևանքով կարող են կրճատվել մանր և միջին բիզնեսի եկամուտները և առաջանալ զբաղվածության խնդիրներ: Տնտեսությունում խոշորացման գործընթացները հենց մրցակցային պայքարի արդյունք են, և այն, արհեստականորեն (հարկման գործիքներով, լիցենզավորման մեխանիզմներով և այլ) զսպելու դեպքում, կարող է բերել տնտեսության արդյունավետության և մրցունակության նվազմանը: Տնտեսությունում խոշորացման գործընթացների նկատմամբ իրականացվող հսկողության առումով կարող է արդյունավետ լինել մրցակցային մարմինների կողմից կատարվող հսկողությունը, որն ուղղված է մրցակցության սահմանափակման դեպքերում համակենտրոնացման գործարքների իրականացման արգելմանը: Մույն հոդվածի շրջանակներում քննարկված են ապրանքային շուկաներում խոշորացման արդյունքում առաջացող ռիսկերը և այս ուղղությամբ մրցակցային մարմինների կողմից իրականացվող գործառնությունները Հայաստանում և այլ երկրներում:

**ПРОЦЕССЫ УКРУПНЕНИЯ В ЭКОНОМИКЕ И ФУНКЦИИ  
КОНКУРЕНТНЫХ ВЕДОМСТВ**

*Арман Манасерян*

Резюме

Экономика, основанная на рыночных отношениях, обычно характеризуется наличием крупных компаний. В целом появление крупных компаний в экономике не должно рассматриваться как негативное явление со стороны государства и общества, несмотря на то, что доходы малого и среднего бизнеса могут быть сокращены и могут возникнуть проблемы с занятостью населения. Процессы консолидации в экономике являются результатом конкурентной борьбы и при искусственном ограничении (инструменты налогообложения, механизмы лицензирования и т.д.) оно может привести к снижению экономической эффективности

и конкурентоспособности. С точки зрения контроля над процессами укрупнения в экономике, эффективным может быть контроль, осуществляемый конкурентными органами, который направлен на запрещение концентрационных транзакций в случаях ограничения конкуренции. В рамках этой статьи обсуждаются риски, возникающие в результате консолидации на товарных рынках и в этой связи функции конкурентных ведомств в Армении и других странах.

## THE PROCESSES OF CONSOLIDATION IN THE ECONOMY AND THE ISSUES OF COMPETITION PROTECTION AUTHORITIES

*Arman Manaseryan*

### Resume

The economy based on market relations is usually characterized by the presence of large companies. In general, the emergence of large companies in the economy should not be seen as a negative phenomenon on the part of the state and society, despite the fact that the incomes of small and medium-sized businesses can be reduced and problems with the employment of the population might emerge. The processes of consolidation in the economy are the result of competition and artificial restraint (instruments of taxation, licensing mechanisms, etc.) may lead to a decrease in economic efficiency and competitiveness. From the viewpoint of control over the processes of consolidation in the economy, effective control can be exercised by the competition authorities aimed at prohibiting transactions in cases of unfair competition. The article discusses the risks arising from the consolidation in commodity markets and, in this regard, the functions of competition authorities in Armenia and other countries.